

ПРАВОВА ПРИРОДА ПОЗИЦІЙ КОНСТИТУЦІЙНОГО СУДУ УКРАЇНИ

Правовою позицією Конституційного Суду України можна вважати принцип вирішення однорідних справ, який відтворюється у мотивувальній частині його рішення. З метою формулювання теоретичної моделі прийняття рішень і висновків Конституційним Судом України запропоновано критерії, яким вони мають відповідати.

Постановка проблеми. Реалізація Конституційним Судом України свого статусу як органу конституційної юрисдикції неможлива без утвердження у процесі здійснення конституційного судочинства науково обґрунтованих правових начал. Виходячи з цього, особливого теоретичного і практичного значення набуває доктринальна тематика у сфері конституційного судочинства. Необхідність її поглибленого вивчення ґрунтується також на реаліях плінного політико-правового середовища, характерного не лише для України, але й для практично усіх пострадянських країн. Угорський конституціоналіст А.Шайо зазначає, що зміст нових конституцій посттоталітарних держав, особливо які приймаються в період найгострішої політичної кризи, зумовлений, швидше, страхами „нових еліт", ніж розумінням того, яким має бути устрій державної влади, що відповідає би принципам конституціоналізму [1, с. 1-32].

Ступінь наукової розробки. Термін «правова позиція» застосовується в основному у дослідженнях з конституційного права. При цьому в українській юридичній науці сутність правової позиції Конституційного Суду України розкрита вкрай недостатньо. Побічно, власне прямо не вказуючи на правові позиції, але за змістом фактично зазначаючи про них, торкалися цього питання при вивченні проблем тлумачення Конституційним Судом України конституційних норм, юридичної природи актів Конституційного Суду України В. Гергелійник [5, с.156-163], М. Савенко [6, с.38-48], М. Савчин [7, с.170-182], В. Скомороха, І. Пшеничний [8; 9], В. Тихий [10], В. Шаповал [11] та інші. Отже, необхідність дослідження проблеми сутності правових позицій єдиного органу конституційної юрисдикції в Україні зумовлена як недостатнім науковим напрацюванням, так і значимістю її вирішення у контексті розвитку вітчизняного законодавства на засадах верховенства Права та провідної ролі Основного закону в системі нормативних актів.

Виклад основного матеріалу. Існування конституційного судочинства, реалізація його завдань і функцій через процесуальний порядок здійснення є гарантією конституційної законності у державі. Зважаючи на те, що принцип конституціоналізму потребує обмеження державної влади і забезпечення недоторканності прав і свобод людини і громадянина, конституційне судочинство належить визначати як превентивний засіб, тобто як засіб обмеження влади, а не спосіб її реалізації. М. Колосова вказує, що конституційна законність має розпочинатись не із факту скасування неконституційного закону та відновлення порушених конституційних норм, а зі стадії включення принципів конституціоналізму у поле політичного процесу у якості загальних правил [2, с.39-140].

Якщо звернутися до тенденцій європейської конституціоналізації, необхідно відзначити зростання ролі конституційних і наднаціональних судів, які здійснюють судовий контроль законодавства. Завданням такого контролю є гарантування реального захисту суб'єктивних прав і свобод, ефективності і доступності правосуддя відповідно із загальноприйнятими конституційними європейськими стандартами. При цьому забезпечується гнучке тлумачення таких стандартів, відповідне сучасним реаліям суспільного розвитку [3, с.65].

Учені відзначають зростання ролі судової практики у генезисі форм права внаслідок так званої судової правотворчості. Особливе значення при цьому надається органу конституційної юрисдикції як головному «провіднику» конституційної доктрини, у рішеннях якого остання формалізується та може претендувати на статус джерела права [4, с.75].

Аналіз сучасного стану прийняття Конституційним Судом України рішень та надання висновків свідчить про те, що через них здійснюється реальний вплив на формування системи вітчизняного законодавства. Однак нестабільність політико-правового середовища у державі

призводить до наявності фактів втручання в діяльність Конституційного Суду України, здійснення тиску у різних формах на прийняття рішень, кадрові призначення до органу конституційної юстиції. У зв'язку з цим, на сьогодні напевно чи можна вказати про ефективність (у повному розумінні цієї категорії) статусу Конституційного Суду України. Разом з тим ці негативні явища спостерігаються у більшості пострадянських країн і супроводжують демократичні перетворення. Стабілізуючим фактором при цьому постає конституційна доктрина як загальна ідея формування і реалізації конституційного ладу у державі та доктрина конституційного судочинства, яка на сьогодні ще знаходиться на стадії формування.

Процесуальні форми реалізації доктрини конституційного судочинства знаходять свій прояв у правових позиціях органу конституційної юрисдикції, які відображені у мотивувальній та резолютивній частинах відповідних рішень, висновків і впливають на розвиток системи законодавства.

Певною мірою проблема сутності правових позицій органу конституційної юрисдикції вивчалася представниками російської науки конституційного права відносно правових позицій Конституційного Суду Російської Федерації шляхом обґрунтування доцільності визначення сутності правової позиції у широкому та вузькому розуміннях. У вузькому розумінні правову позицію визначено як частину рішення конституційного суду - фрагмент його мотивувальної частини [12, с.56] або остаточний висновок суду у справі, що знаходять свій вияв у рішенні і наводиться у мотивувальній частині як система аргументів [13, с.42,43]. Наукові погляди зазначених учених тотожні за сутністю, оскільки вони вказують на правову позицію як фрагмент частини рішення конституційного суду - мотивувальної частини. Т. Хабрієва і Н. Волкова точно вказують на те, який саме фрагмент мотивувальної частини являє собою правову позицію - сукупність аргументів.

Б. Страшун вважає правовою позицією тлумачення, яке міститься у мотивувальній частині постанови Конституційного Суду (крім постанов про офіційне тлумачення Конституції) [14].

Розуміння того, що правова позиція являє собою тільки остаточний висновок суду у справі, зроблений Н. Волковою і Т. Хабрієвою у 2000 році. Пізніше - у 2005 році - цю наукову думку було поглиблено і правова позиція Конституційного Суду Російської Федерації визначена цими вченими як результат діяльності Суду щодо здійснення тлумачення конституційних положень та співвіднесених правових норм, який відображає

аргументовані судження та висновки Суду з конкретних конституційно-правових проблем [15, с.34].

У широкому розумінні правову позицію розглядають як відношення до певних конституційно-правових проблем, закріплених у його рішеннях, як результат, процес надання аргументів та формулювання висновків Суду, як інтелектуально-юридичний зміст судового рішення [16, с.28]. У цьому розумінні правову позицію визначено як принцип вирішення однорідних справ з метою уникнення судової помилки [17]. М. Вітрук вважає, що правові позиції виступають матеріальними критеріями нового правового регулювання, надають йому визначені параметри і є своєрідними моделями майбутніх правових норм. Вони є правовими висновками Конституційного Суду як результат інтерпретації (тлумачення) Конституції та конституційного смислу (аспектів) галузевих законів та інших нормативних актів у межах компетенції. Правові позиції усувають невизначеність у конкретних конституційно-правових ситуаціях і є правовою основою кінцевих рішень Конституційного Суду [18].

Критично ставлячись до зазначеної думки М. Вітрука, К. Сасов зауважує, що виділення правової позиції як правової основи кінцевих рішень Конституційного Суду означає покладання в основу рішень Суду чогось невизначеного, того, що не має, власне, правового змісту у загальній теорії права. Правова позиція виступає таким внесистемним феноменом, місце якого серед відомих категорій права поки що не визначене. Тим Конституційний Суд виводиться за межі загальних юридичних зв'язків єдиної судової системи [16, с.30].

Думка К. Сасова не може сприйматися остаточною, оскільки пов'язана з буквальним тлумаченням наукової позиції М. Вітрука. Значаючи, що правові позиції є правовою основою кінцевих рішень Конституційного Суду, М. Вітрук, на нашу думку, мав на увазі доктринальне підґрунтя формування правових позицій, уводячи їх до структури правової матерії. Хоча не можна повністю погодитись із таким науковим підходом, однак точка зору стосовно правових позицій як правового підґрунтя рішень органу конституційної юрисдикції вбачається перспективною. Саме положення конституційної доктрини, принципи, правові ідеї конституціоналізму, наукові погляди, методологічні підходи складають основу формування правової позиції, яка є підґрунтям формування кінцевого рішення органу конституційної юрисдикції. Воно відтворюється у мотивувальній частині рішення.

Поглиблює погляд М. Вітрука на правову позицію Конституційного Суду В. Єлеонський. Він вважає, що правова позиція є етапом пізнання конституційної норми права у той чи інший момент часу і зазначає, що зміна правової позиції означає зміну тлумачення у результаті продовження пізнання [19, с.122].

На нашу думку, думка В. Єлеонського має як позитивні, так і негативні сторони. Безумовною позитивною стороною його підходу є визначення сутності правової позиції органу конституційної юрисдикції через пізнання як безперервний процес усвідомлення конституційної правової матерії. Негативною стороною є обґрунтування зміни правової позиції на підставі більш глибокого усвідомлення правового явища. Указане фактично означає, що рішення, прийняте раніше на підставі сформованої правової позиції, не є виваженим і недостатньо обґрунтоване, оскільки сформульоване, виходячи з поверхового розуміння конституційної правової матерії.

До ознак правової позиції як загальнотеоретичної категорії відносять: об'єктом є право у взаємозв'язку із соціальними процесами та суспільними відносинами; її мета - переконати інших суб'єктів у вірності, об'єктивності висновків; правова позиція виступає вагомим чинником саморозвитку та самоорганізації права; виступає одним з джерел нормотворчої та правозастосовчої діяльності [20, с.38-45; 21, с.20].

Варто погодитись із таким підходом до виділення ознак правової позиції у загальнотеоретичному аспекті, оскільки він дозволяє повною мірою охарактеризувати її юридичний зміст. Водночас такий підхід може бути застосований з позицій теоретичного визначення меж відповідних ознак. На підставі застосування загальнотеоретичного підходу, а також враховуючи особливості статусу органу конституційної юрисдикції в Україні, доцільно визначити ознаки правової позиції Конституційного Суду України, додавши до неї положення про правову позицію як принцип вирішення однорідних справ.

На підтвердження доцільності визначення правових позицій Конституційного Суду, як принципу вирішення однорідних справ, можна навести їх узагальнення за критерієм рівня правового регулювання прав і свобод людини в Україні, здійснене професором А. Селівановим [22, с.131-253]. Він виділив правові позиції і висновки Конституційного Суду України, які стосуються: а) загальних питань правового регулювання забезпечення прав і свобод людини та рівність їх конституційного статусу; б) окремих

прав і свобод; в) прав і свобод людини у галузевому законодавстві України.

Основу механізму прийняття адекватних правових позицій Конституційним Судом України може являти собою перелік критеріїв, яким має відповідати рішення чи висновок: чітка відповідність букві Конституції України; дотримання мети прийняття - забезпечення основ конституційного ладу у державі; відсутність внаслідок прийняття рішення чи надання висновку обмеження гарантованих Конституцією України прав, свобод людини і громадянина, законних інтересів юридичних осіб; прийняття у межах повноважень, визначених Конституцією та профільним законом; дотримання процедури прийняття; наявність усіх необхідних реквізитів рішення, висновку; дотримання процедури офіційного оприлюднення.

Під власне механізмом прийняття адекватних правових позицій Конституційним Судом України треба мати на увазі сукупність чинників політико-правового, соціально-економічного характеру, а також рівень культури та правосвідомість громадян, які впливають на формування органу конституційної юстиції та результативність процедур здійснення конституційного судочинства, а також самі процедури здійснення конституційного судочинства та порядок офіційного оприлюднення рішень та висновків Конституційного Суду України.

Висновки. Отже, правовою позицією Конституційного Суду України можна вважати принцип вирішення однорідних справ, який відтворюється у мотивувальній частині його рішення. З метою формулювання теоретичної моделі прийняття рішень і висновків Конституційним Судом України запропоновано критерії, яким вони мають відповідати. До ознак правової позиції Конституційного Суду віднесено: об'єктом є конституційне право у взаємозв'язку із конституційними процесами та відносинами; метою є переконання учасників судового конституційного процесу у вірності рішень чи висновків Конституційного Суду; виступає вагомим чинником розвитку, насамперед, конституційного права та інших галузей права; виступає одним з джерел розвитку законодавства; є принципом вирішення однорідних справ.

Список літератури

1. Шайо А. Самоограничение власти (краткий курс конституционализма)/ Пер. с венг. - М.: Юристъ, 2001. - 292с.
2. Колосова Н.М. Конституционная ответ-

- ственность в Российской Федерации: Ответственность органов государственной власти и иных субъектов права за нарушение конституционного законодательства Российской Федерации. - М.: Городец, 2000. - 192с.
3. Зорькин В. Интеграция европейского конституционного пространства: вызовы и ответы // Сравнительное конституционное обозрение. - 2007. - №2(59). - С.64-68.
4. Дураев Т.А. Методологическое значение дефиниции «доктрина» в теории и практике Конституционного Суда Российской Федерации // Становление конституционного строя России. Межвузовский сборник научных статей. - 2006. - Выпуск 7. - С.75-85.
5. Гергелійник В.О. Правові проблеми становлення та функціонування конституційної юстиції в Україні // Дис. ...канд. юрид. наук. 12.00.02. - К., 1999. - 203с.
6. Савенко М.Д. Правовий статус Конституційного Суду України // Дис. ...канд. юрид. наук. 12.00.02. - Х., 2001. - 189с.
7. Савчин М.В. Конституційний Суд України як гарант конституційного ладу // Дис. ...канд. юрид. наук. 12.00.02. - К., 2004. - 218с.
8. Скомороха В. Окремі питання діяльності конституційної юстиції в Україні // Право України. - 1999. - №12. - С. 8-10.
9. Скомороха В., Пшеничний І. Конституційний контроль: питання розгляду справ, характеру та змісту рішень Конституційного Суду України // Вісник Конституційного Суду України. - 1999. - № 1. - С. 51-63.
10. Тихий В. Офіційне тлумачення Конституції та законів України Конституційним Судом України // Вісник Конституційного Суду України. - 1998. - № 4. - С. 38-45.
11. Шаповал В. Офіційне тлумачення як функція Конституційного Суду України (проблеми теорії) // Вісник Конституційного Суду України. - 1999. - № 3. - С. 52-57.
12. Гаджиев Г.А., Пепеляев С.Г. Предприниматель - налогоплательщик - государство. Правовые позиции Конституционного Суда Российской Федерации. Учебное пособие. - М.: ФБК-Пресс, 1998. - 592с.
13. Хабриева Т.Я., Волкова Н.С. Особенности казуального толкования Конституции Российской Федерации // Теоретические проблемы российского конституционализма. - М.: Институт государства и права РАН, 2000. - С.38-53.
14. Страшун Б.А. Конституционное право России, его источники и структура // Журнал российского права. - М.: Норма, 1997, № 4. - С. 3-7.
15. Волкова Н.С., Хабриева Т.Я. Правовые позиции Конституционного Суда Российской Федерации и парламент. - М.: НОРМА, 2004. - 176с.
16. Сасов К.А. Проблемы реализации полномочий Конституционного Суда Российской Федерации // Дис. ...канд. юрид. наук. 12.00.02. - М., 2005. - 216с.
17. Гаджиев Г.А. Правовые позиции Конституционного Суда Российской Федерации как источник конституционного права // Конституционное право: восточноевропейское обозрение. - 1999. - №3(28). - С.22.
18. Витрук Н.В. Правовые позиции Конституционного Суда Российской Федерации: понятие, природа, юридическая сила и значение // Конституционное право: восточноевропейское обозрение. - 1999. - №3(28). - С.42-95.
19. Елеонский В.О. Правовые позиции Конституционного Суда Российской Федерации по отдельным аспектам федеративного устройства России // Теоретические проблемы российского конституционализма. - М.: Изд-во ИГиП РАН, 2000. - 208с.
20. Степанков В.Г. Правовая позиция: общетеоретические и прикладные аспекты / Дис. ...канд. юрид. наук. 12.00.01. - Н.Новгород, 2003. - 218с.
21. Батурин П.В. Правовые позиции в конституционном судопроизводстве и проблемы применения международно-правовых норм / Дис. ...канд. юрид. наук. 12.00.02. - Челябинск, 2007. - 196с.
22. Селіванов А.О. Верховенство права в Конституційному правосудді: Аналіз конституційної юрисдикції. - К.; Х.: Акад. прав. наук України, 2006. - 400с.

Стаття надійшла до редколегії 27 травня 2010 року.

Рекомендована до опублікування у "Віснику" членом редколегії А.З. Георгією.

A.V. Portnov

Legal nature of attitudes of Constitutional Court of Ukraine

Summary

The principal of decision of uniform cases can be considered as legal attitude of Constitutional Court of Ukraine reflected in motivation part of its solution. To formulate a theoretical model of the acceptance of

decisions and conclusions Constitutional Court of Ukraine proposed the criteria to which they have to correspond. The characteristics of legal attitude of Constitutional Court are the following: the object is Constitutional Law in interrelation with constitutional process and relations; the aim is the persuasion of participants of a judicial process in correctness of decisions or conclusions of Constitutional Court; it is an essential factor of development, first of all, Constitutional Law and another branches of Law; it is one of the sources of the development of legislation; it is the principle of the decision of uniform cases.

А.В. Портнов

Правовая природа позиций Конституционного Суда Украины

Аннотация

Правовой позицией Конституционного Суда Украины можно считать принцип решения однородных дел, который воспроизводится в мотивировочной части его решения. С целью формулирования теоретической модели принятия решений и выводов Конституционным Судом Украины предложены критерии, которым они должны отвечать. К признакам правовой позиции Конституционного Суда отнесены: объектом является конституционное право во взаимосвязи из конституционными процессами и отношениями; целью есть убеждение участников судебного конституционного процесса в верности решений или выводов Конституционного Суда; выступает весомым фактором развития, прежде всего, конституционного права и других областей права; выступает одним из источников развития законодательства; является принципом решения однородных дел.